

kal szemben. Így nem kapunk képet arról: hogyan tanítottak, oktattak, neveltek a makói tanyai iskolákban, s az egyes közoktatáspolitikai, sőt pedagógiai irányzatok hogyan jelentkeztek a makói tanyai iskolák életében. Minden bizonnyal tévedésből került a fejezetbe – 43. oldalra – a makói tanyai iskolákba járó tanulók létszámának alakulása 1900/1901-től 1979/1980-ig. Ezt a könyv végén lett volna jobb elhelyezni. A statisztikai adatok ilyen közlése nem tölti be funkcióját: egyrészt jobban kellene differenciálni (osztályok szerinti megoszlás, életkor, fiú-leány, lemorzsolódás, tanulmányi eredmény stb.); másrészt a statisztikai adatokat elemezni is kellene. Milyen társadalmi, gazdasági tényezők húzódnak meg a tanulók összetételében, a létszámok alakulásában, az életkorban stb. Úgy gondolom, hogy ugyanilyen szempontból kellett volna megvizsgálni a tanítók számának, összetételének, végzettségének, fluktuációjának stb. alakulását is. Nagyon lényeges kérdésnek érzem annak tisztázását és statisztikai adatokkal történő bizonyítását, hogy kikből tevődött össze a makói tanyai iskolák tanítóinak létszáma, hogyan éltek és dolgoztak.

Az utolsó két fejezetben a szerző a felszabadulás utáni fejlődést összegzi. Nem a szerző telt róla, hogy a fejlődés kezdetén az iskolák egyéni jellegét elnyomták az egységesítésre vonatkozó törekvések, amelyek viszont történetileg szükségszerűek és indokoltak voltak. Ugyanakkor az egységesítés mellett is jelentkeztek egyedi vonások az iskolák életében. E fejezeten belül is az arány inkább az országos helyzetkép ismertetésére tolódik el, és ismét kevés sajtóosan helyi vonatkozású elemzést találunk. Itt nyilvánvalóan szerepet játszott az egyes tanyai iskolák elnéptelenedése és megszüntetése, azonban e folyamat kibontása sok érdekes részletkérdés elemzését tette volna lehetővé. Egyébként érdemes megemlíteni, hogy a könyv végén közölt jegyzetekben található olyan fontos helyi vonatkozású anyagot, aminek a tanulmányban lenne a helye.

A könyv szerzőjével való ismeretség felment az alól a mentegetőzés alól, hogy a fenti megjegyzések a jószándékú segítség céljából íródtak. Nagy Júlia valóban jelentős téma kutatására vállalkozott. A feldolgozásra vállalt anyag nagysága azonban szemmel láthatóan akadályozta a szerzőt abban, hogy az egyes közoktatáspolitikai, pedagógiai problémákat mélyrehatóbban vizsgálja. Érdemes lenne a téma további kutatását most már az érdekes részletek és a jellegzetes összefüggések feltárásának irányában folytatni.

Makó, 1983. 87 l. A Makói Múzeum Füzetei, 31.

DR. BERCZKI SÁNDOR

Kozma Tamás:

AZ OKTATÁS FEJLESZTÉSE, ESÉLYEK ÉS KORLÁTOK

A Kossuth Könyvkiadó új sorozatának, a „Távlatok”-nak egyik köteteként jelent meg

Kozma Tamás könyve. Kozma Tamás sokoldalú tudományos és irodalmi tevékenységének összegezését olvashatjuk e könyvben, elsősorban a magyar iskolarendszerrel kapcsolatos kérdésekről. Természetesen, hogy e problémákat Kozma Tamás legfőbb kutatási területének, a nevelés-szociológiának szempontjából közelíti meg. Kozma Tamás eddigi irodalmi tevékenységéből azt is tapasztalhattuk, hogy a pedagógiai kérdéseket mindig a nagyobb, teljesebb összefüggésekben ragadja meg. Ez a megközelítés érvényes jelenlegi kötetére is, mivel az általános aktuális iskolapolitikai kérdések elemzése után sorban megvizsgálja az általános iskola, a középfokú oktatás és szakképzés, a főiskolák, egyetemek közoktatáspolitikai, pedagógiai, szociológiai problémáit, majd a zárófejezetben összefoglalóan tekint át a nyolcvanas évek magyar közoktatásügyének legalapvetőbb kérdéseit.

Kétségtelen, hogy napjainkban mind a tudományos kutatás, mind az oktatáspolitikai tervezés és ennek következtében a közérdeklődés előterében a jövőndő magyar iskolarendszerének elméleti és gyakorlati kérdései állanak. Ez úgy látszik, hogy a nevelés és oktatás részletkérdéseit háttérbe is szorítja, annak ellenére, hogy az iskolák gyakorlati tevékenységében ezek a legfontosabbak. Kozma Tamás könyvének nagy érdeme, hogy nem a távlati tervezés oldaláról nyúl a közoktatás-politikai kérdésekhez, hanem – erről sem feledkezve meg – az egyes iskolatípusok jelenlegi s nagyon is gyakorlati gondjaival foglalkozik. Ez a realitás-igény mutatkozik meg abban is, hogy a szerző összeveti a távlati tervezésben megfogalmazott elképzeléseket a gyakorlatban megvalósultakkal, illetve a meg nem valósultakkal. Elemzéseinek éppen ezért központi elve az, hogy mit lehet és mennyiben lehet tervezni úgy, hogy ne feledkezzünk meg lehetőségeinkről iskolapolitikánk fejlesztésében. Érdemes idézni a szerző gondolatait ezzel kapcsolatban: „Kiábrándultak vagyunk-e ma, vagy racionálisabban, kevesebb illúzióval terhelten látjuk-e a jövőt? Ha igen, részben azért, mert mindinkább nyilvánvaló, hogy a hatvanas és hetvenes évek fölbuzdulási nyomán megálmodott és kiharcolt elképzelésekből alig valami valósult meg. Mindenesetre ma már jobban kiszámítható, mint bármikor ezelőtt, hogy mennyi válik, egyáltalán mennyi válhat valóra. Oka a nagyobb realizmusnak részben az is, hogy egyre világosabb, mennyi utópiát melengettünk: s hogy ezeknek mozgósító hatása lehetett ugyan, valóságtartalma azonban vajmi kevés volt. Egy szárazabb realizmus fő oka azonban, azt hisszük, mégsem ez. A hetvenes évekkel elmúlt... a nagy átszervezések, a méreteiben gigantikus vállalkozások kora.”

A szerző az egyes részletkérdéseket is abból a szempontból vizsgálja, hogy ezek szorosan

összefüggnek az átfogóbb társadalmi mozgásokkal. „Vagyis az oktatás és az iskola jövője egyben társadalmunk jövője” – hangsúlyozza Kozma Tamás.

A könyv bevezető fejezete „Az oktatáspolitikai mozgásteret” címet viseli. Ebben a szerző azokat az alapvető változásokat tekinti át, amelyek a magyar társadalomban az elmúlt évtizedekben végbementek. Hangsúlyozza, hogy az oktatásügy továbbfejlesztése érdekében a következő tényezőket kell megvizsgálni: 1. a lakosság létszámának várható alakulását, iskolázottságának színvonalát, a munkavállalók foglalkoztatottságát; 2. a lakosság létszámának, iskolázottságának és foglalkoztatottságának területileg eltérő változásait; 3. a korábbi oktatáspolitikai döntések jövőben sugárzó hatásait. E fejezeten belül foglalkozik részletesen a következő kérdésekkel: a demográfiai hullámmal, a továbbtanulási igényekkel, a munkacső tervezhetőségével, az alulképzés-túlképzés problémájával, az egyes iskolatípusokba való jelentkezés és bekerülés mögött meghúzódó érdekviszonyokkal, az urbanizáció kérdőjeleivel és ennek kihatásaival a magyar közoktatásügyre. Ezzel kapcsolatban veti fel a kérdést: „A mai decentralizáltabb irányítási, szervezési és pénzelosztási rendszer milyen változásokat fog hozni a jelenlegi településpolitikában, ami természetesen maga után vonja majd az intézményekkel való ellátottságot is.” Utal ugyanakkor a faluhálózat rekonstrukciójával összefüggő újabb törekvésekre is, amelyek a közoktatásügy fejlesztésének sajátos tendenciáját hozzák magukkal.

A könyv második fejezete az általános iskola néhány kérdésével foglalkozik. Érdekesek az egyes alfejezetek címei. Így pl. „Hová ültessük le őket? – kérdezi, és ezzel kapcsolatban vizsgálja az általános iskolai tanulólétszám megnövekedésével járó gondokat. A túlszűfolt-ságnak a következő pedagógiai veszélyeit sejteti: a lemorzsolódás lehetséges megnövekedése, vagy a tanulmányi színvonal kényszerű csökkenése; a túlszűfoltosság időhatárának nem pontos feltérképezése és így a túl rövid, vagy túl hosszú időre való tervezése; a gyerekek alapellátásának (egészségügyi, szociális és kulturális) romlása; a különleges bánásmódot igénylő gyermekekkel történő foglalkozás háttérbe szorulása, főleg ha az ő létszámuk is nő a demográfiai hullámmal együtt. Foglalkozik a szerző a tanulói létszám és a tantervi célkitűzések összefüggésével is. A „tani-tani” című alfejezetben az általános iskola pedagógusainak gondjait veszi sorba. Lesz-e elég pedagógus?, milyenek lesznek a pedagógusközösségek?, hogyan lehet biztosítani az egyéni és a kollektív munka alkotóbb, hatékonyabb jellegét?, hogyan alakul és alakítható a pedagógusok életkörülményei, lakás és kulturálódási lehetőségei? s hogyan lehetne a pedagógusok létszámtervezését értelmiségpolitikánk szervezésévé ten-

ni? Az általános iskola következő részletkérdését a szerző a „Körzetesítsünk-e, vagy ne körzetesítsünk?” cím alatt tárgyalja. E kérdéssel kapcsolatos álláspontja: „olyan szemléletű iskolakörzetesítés szükséges, amely nem az iskolákat szünteti meg, hanem megbízhatóan, jól utatztatja a gyermekeket. Hogy egyikük se nőjön föl a városias élettől elszigetelten – pusztán néhány kilométernyi távolság miatt”. A nevelési központok pénzügyi, szervezési, művelődéspolitikai problémáiról olvashatunk „Művelődésünk jövő intézményei” címen. A „Kinek az érdeke?” című fejezet a sok vitát kiváltó kapcsolatrendszerrel foglalkozik az iskola és a helyi irányító szervek között, főleg e kapcsolat pénzügyi vonatkozásaival. Megállapítja: „A települések eddigi rangsora laposan átalakul, s ez bizonyára számottevően módosítani fogja a településeken megkeresett pénzeszközök elvonását, újraelosztását is.” Az általános iskolával foglalkozó fejezet befejező kérdését a „Demokrácia iskolában és iskolán túl” cím alatt olvashatjuk. A szerző e sokat emlegetett problémát valóban egészen újszerűen közelíti meg, mivel az iskolát és az iskolában folyó munkát közvetlen társadalmi környezetének hatásával, kapcsolatrendszerével vizsgálja. Utal a szerző a társadalmi fejlődés két alternatívájával (a vertikális és a horizontális integráció) összefüggő közoktatáspolitikai tendenciákra és lehetőségekre.

A második fejezetben a szerző a középfokú oktatás és a szakképzés kérdéseivel foglalkozik. Mindenekelőtt „Tömeges? Általános?” címen e fontos problémát elemzi. Történelmi fejlődésében is megvilágítja ennek az iskolatípusnak jelenlegi gondjait, s statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy a középfokú oktatásba való belépés Magyarországon az utóbbi húsz év alatt gyakorlatilag általánossá vált. Tisztázza a szakmunkásképző iskolákkal kapcsolatban kialakult félreértést. Miután bemutatja a középfokú iskolák fejlődési tendenciáit az európai szocialista országokban, megfogalmazza álláspontját a magyarországi megoldás lehetőségeiben. Nézete szerint a középfokú oktatás első éveit általánossá és kötelezővé kellene tenni, a szakképzést a középfokú oktatás befejező szakaszára helyezni, a meglévő középiskolákat minél kevesebb átszervezéssel megtartani, s végül a meglévő középfokú iskolákat úgy továbbfejlesztetni, hogy mindenki számára elérhető legyen mind a szakmai képzés, mind pedig a felsőoktatásra történő előkészítés. Részletesen foglalkozik a szerző a „Szakképzés jövője” címen az e kérdés körül kialakult vitákkal és a továbbfejlesztés három alternatívájával. „Közös középiskolák” címmel bemutatja ennek az iskolatípusnak európai változásait, vizsgálja e fogalom tartalmát, szervezési és pedagógiai sajátosságait. A „Művelődési városközpontok” című fejezetben is mindenekelőtt fogalmi értelmezést végez (a település, a város egy meg-

határozott övezete), majd vizsgálja ennek létrehozására vonatkozó szükségleteket, valamint a létesítésükkel összefüggő feladatokat. A középfokú oktatással foglalkozó fejezetet a szerző „A fejlesztés realitásai” címmel zárja be.

A következő fejezetet a szerző az egyetemek, főiskolák elemzésére szánja. Kiinduló tétele az, hogy a felsőoktatás tömegessé válásának milyen hatása van az elhelyezkedésre, a jövőendő értelmiség társadalmi szerepére. „Szükség lesz-e rájuk?” – kérdezi elsősorban, s vizsgálja a felsőoktatásra pályázók, a keretszámok, a felvételizők és felvettek, valamint a munkaerőszükséglet összefüggéseit. A „tervezői logikatársadalmi realitás” című részben bemutatja a felsőoktatás területén mutatkozó aránytalanságokat (területi, férfi- női összetétel, felsőoktatási intézménytípusok között.) Foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy sokan vagy kevesen vannak-e nálunk az egyetemisták, főiskolások? Vizsgálja „a jövő egyeteme” címen a szervezeti és tartalmi átalakítások lehetőségeit, az egységes tanárképzés problémáját, a felsőoktatás „regionalizálásának” elveit. A „Szellemi életünk központjai” című részben rámutat arra, hogy a magyar felsőoktatás hálózata elaprózott, s ennek milyen káros következményei vannak. Az „értelmiségpolitika” című fejezet a regionális szellemi központok koncepciójával foglalkozik, amelyek a szerző szerint „összefogják a felsőoktatás, a művelődés és a művészetek, valamint a tudományos kutatás fejlesztési törekvéseit.” E fejezet befejező részét „Döntési alternatívák” címen olvashatjuk, melyben Kozma Tamás differenciáltan vizsgálja Budapest, valamint a vidéki kulturális központok sajátosságait, lehetőségeit, feladatait. Utal az egyes megyék vezetési metodikájára, s felveti a politechnikumok létesítésének gondolatát.

A könyvet a szerző „A nyolcvanas évek” című résszel zárja be. Mint a cím is mutatja, a jelenleg aktuális kérdések kerülnek előtérbe. Véleménye szerint a jelen évtized legalapvetőbb feladata az iskolai kezdőszakasz – az óvoda és az alsó tagozat – mennyiségi és minőségi fejlesztése. Fontosnak tartja az általános iskola általánossá tételét, a gyógypedagógiai intézményhálózat fejlesztését, a középfokú iskolákban a közös tanulmányi törzsanyag kimunkálását, a pedagógusképzés korszerűsítését. Az 1987–1990-es évekkel kapcsolatosan úgy vélekedik, hogy a fejlesztés súlypontja a középfokú oktatásra tevődik át. Meglátása szerint sor kerülhet az általános iskolák belső szervezetének megújítására. Az 1990-es évektől viszont a fejlesztési tendencia a felsőoktatásra helyeződik át.

Mindezek a feladatok magukkal hozzák egyrészt a közoktatással foglalkozó kutatók és tervezők felelősségének megnövekedését, másrészt a közoktatás irányításának átszervezését. Érdemes idézni a szerző zárómondatát: „... a jövőben jobban kell támaszkodnunk a lakosság részvételére mind a művelődési tevékenységek kiválasztásában, mind pedig a feltételek megteremtésében. Ez egyben fontos lépés a szocialista demokrácia felé a művelődés területén.”

Illúzióktól és utópiáktól mentes Kozma Tamás elemzése közoktatásunk jelenlegi és távlati feladataival kapcsolatban. Érdemes elolvasni ezeket a nagyon átgondolt észrevételeket, mivel segít a mindennapi problémák nagyobb összefüggésben való elhelyezésében és megértésében. A könyv elolvasója úgy érzi, hogy a szerző fontos elvi kérdésekbe avatja be, teszi társává, és egyben a problémák továbbgondolására készíti.

Kossuth Kiadó, 1983. Budapest. 129. l.

DR. BEREZKI SÁNDOR